

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2014/4.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[B] **DE DEFTIGHEID IN HET GEDRANG.
ROB HARTMANS OVER INTELLECTUELEN
EN FREEK DE JONGE**

Vaak wordt beweerd dat Samuel Johnson het eerste Engelse woordenboek schreef. Dat klopt niet. Wie ging Johnson daarin voor? Antwoord: Nathan Bailey. John Stuart Mill schreef in 1823 samen met een vriend een pamflet dat voorbehoedsmiddelen aanbeval. Welke tragische gebeurtenis bracht hem daartoe? Antwoord: hij vond onder een boom een bundel lakens waarin een vermoorde baby was achtergelaten. In *De intellectuele verleiding* schrijft Frits Bolkestein de typering van intellectuelen als “handelaren in tweedehands ideeën” zowel toe aan Arthur Seldon als Friedrich Hayek. Wie is de echte bedenker? Antwoord: Hayek.

Het zijn maar enkele van de quizvragen die uit *Grondsop en Verwarring* te halen zijn. In deze essaybundel werden portretten van filosofen en politieke denkers verzameld die de Nederlandse journalist en historicus Rob Hartmans de laatste jaren schreef – eerder publiceerde hij zo ook *Vaarwel dan!* (2000) en *Lang leve de Linkse Kerk* (2010).

De meeste essays zijn geschreven naar aanleiding van het verschijnen van een boek, een nieuwe vertaling of een heruitgave, en verschenen al elders. Dat maakt het lastig om een rode draad te ontdekken in de ideeën van de denkers die aan bod komen. Hartmans heeft er niettemin wat op gevonden. De ondertitel luidt *Intellectuelen en hun illusies*. De aanvaringen die nogal wat intellectuelen met politici en partijen hebben gehad, zijn meestal uitgelopen op frustraties, teleurstellingen en in sommige gevallen op razernij – de dweperij van veel westerse denkers met het stalinisme is daarvoor beeldbepalend. Maar over welke intellectuelen wil Hartmans het hebben, en welke illusies wil hij hen ontnemen?

In de inleiding onderneemt Hartmans een tot mislukken gedoemde poging om het begrip “intellectueel” af te bakenen. Mij zou daartoe van in het begin elke zin ontbreken, maar het is duidelijk dat het warme identiteitsgevoel dat samenhangt met deze mensensoort Hartmans, die zichzelf er ook zonder de minste twijfel toe rekent, bevalt. “Een intellectueel beschikt dus over een zekere mate van eruditie of geleerdheid, maar anders dan de geleerde die zich beperkt tot zijn eigen vakgebied, bemoeit hij zich ongevraagd met maatschappelijke, culturele en/of politieke vraagstukken”, staat er te lezen. De selectie van denkers die Hartmans maakte, zegt echter meer dan dit soort opmerkingen. De ene helft van de namen kunt u zelf raden – Hobbes, Voltaire, Habermas... – en de andere helft zijn sociaal-democraten en andere denkers uit Nederland. Hartmans kiest niet meteen de meest spannende namen, maar enkel figuren die het best passen bij zijn klassieke opvattingen van wat een intellectueel hoort te zijn.

Zo wordt het werk van Thierry Baudet uitgebreid doorgenomen. Rob Hartmans heeft er niet echt een hoge pet van op – hij zet Baudet weg als een “rasechte complotdenker” met demagogische trekken – maar Baudet past niettemin helemaal in het rijtje. Met *De aanval op de natiestaat*, het proefschrift waarop hij promoveerde bij Paul Cliteur en Roger Scruton, en vooral met twee door hem samengestelde essaybundels over conservatieve denkers, plaatst Baudet zich netjes in een duidelijke traditie. Het is makkelijk in hem een klassieke intellectueel te zien – Hartmans vergelijkt zijn stijl

Freek de Jonge, Foto Koos Breukel.

met de flamboyante Bernard-Henri Lévy (Carel Peeters noemde Baudet onlangs in *Vrij Nederland* de “Heleen van Royen van de politieke filosofie”). Is Baudet daarom de interessantste denker? Hartmans lijkt alvast zelf te vinden van niet.

Moest Dick Pels per se worden opgenomen? Als er iemand in tweedehandse ideeën handelt, is hij het wel. Ewald Engelen en Bas Heijne waren boeiender keuzes geweest, maar ze kunnen helaas geen overzichtelijk oeuvre voorleggen zoals Hartmans het graag heeft. Of neem hersenwetenschapper Dick Swaab. In *Wij zijn ons brein* doet hij toonaangevende uitspraken over ons mensbeeld. Misschien net zoals de datajournalist-voorspeller Nate Silver. En Arnon Grunberg natuurlijk: ze voeden allemaal het debat. Of neem zelfs de Amerikaanse televisiepresentator Jon Stewart. *The Daily Show* is onder jonge intellectuelen best invloedrijk. Het zou interessanter zijn om de ideeën en illusies van deze heren te bekijken – Hartmans hoeft ze daarom niet innig te omarmen – dan in de comfortzone van het koffiehuis te blijven.

Daarmee komen we uit bij de illusies die Hartmans onderzoekt. Het communisme was een grote tegenvaller, en wat Jürgen Habermas ooit beweerde over het publieke debat (dat moet gebaseerd zijn op gelijkheid, en enkel de kracht van het argument mag gelden), is van een grenzeloze

naïviteit, maar dat zijn dezer jaren ook al niet de spannendste illusies. Het kapitalistische groeimodel helpt niet iedereen vooruit zoals beloofd, en dreigt zelfs de middenklasse in de ellende te storten. Het Chinese succes doet daarentegen democraten over de hele wereld aan zichzelf twijfelen. De economische crisis heeft bewezen dat er een generatie economen de weg kwijt is, en de Verenigde Staten blijken een veiligheidsstaat te zijn geworden die niet moet onderdoen voor de Sovjet-Unie. De enige intellectueel in *Grondsop en verwarring* die over deze onderwerpen iets te zeggen heeft, is Friedrich Hayek. Het essay dat Hartmans daarover schreef, dateert alweer van 2003.

Intellectuelen horen in het brandpunt van de samenleving te staan, maar Hartmans heeft zich teruggetrokken op zijn zolderkamer. Hij betoont zich een oerervelende conservatief. “In het huidige tijdsgewricht – waarin ganzenveer en handpers zijn vervanger door computer, tv, smartphone en de zogenaamde sociale media – moet het allemaal sneller en dus bondiger”, treurt hij. Daarna volgt een jammerklacht die ik u zal onthouden, maar het is duidelijk dat deze man zich heeft afgekeerd van dit “tijdsgewricht” en niet echt geïnteresseerd is om te proberen het te begrijpen.

Nee, vuurwerk is de lezer van *Grondsop en verwarring* dan ook niet gegund. Die moet zich door

schoolse essays werken die aardig staan in een blad als *De Groene Amsterdammer*, maar waar maar weinig plezier aan te beleven valt. Bovendien hebben de lezers van Hartmans vast eerder al een inleiding op het werk van bijvoorbeeld Nietzsche of Calvijn gehad. Nieuwe inzichten zijn er niet te ontdekken, hooguit een intelligente nuancering hier of daar. Wat Hartmans al helemaal niet doet, is duidelijk maken waarom deze denkers relevant zijn voor deze tijd. Dat lijkt hem amper te interesseren. Als inspiratiebron voor het opmaken van een quiz is *Grondsop en verwarring* dan weer een goudmijn.

Het verschil met *Freek*, de ideeënbiografie over Freek de Jonge die Rob Hartmans publiceerde naar aanleiding van diens zeventigste verjaardag, kan haast niet groter zijn. In *Freek* kiest Hartmans ervoor de cabaretier te behandelen met dezelfde egards als waarmee hij de intellectuelen uit *Grondsop en verwarring* benaderde. De Jonge heeft zelfs een heel boek gekregen – hij moet enkel met lede ogen aanzien dat Hartmans hem consequent bij de amicale voornaam in plaats van de nettere achternaam noemt.

Het essay dat Hartmans neerpende, is een geschenk dat wel meer kunstenaars zouden willen krijgen. Hij schetst De Jonge als iemand die vooruitliep op zijn publiek en collega's, en wiens oeuvre het best wordt begrepen in dialoog met wat er zich afspeelde in de samenleving gedurende de decennia waarin het tot stand kwam. De Jonge was zo samen met Bram Vermeulen en hun cabaretduo Neerlands Hoop lange tijd hét symbool van de protestgeneratie die in de jaren zestig en zeventig het vastgeroeste bestel in Nederland (en de rest van Europa) sloopte.

Daarna ging Freek de Jonge alleen verder, en in 1980 debuteerde hij met *De Komiek*. Vanaf dat moment portretteert Hartmans De Jonge als een denker die twijfelt aan de idealen waar hij voor streed. Tot op de dag van vandaag staat Freek de Jonge bij velen bekend als een voorman van links Nederland, maar Hartmans laat een waarheidsgetrouwer beeld zien. Als zoon van een dominee betreurt Freek De Jonge het dat religie uit de samenleving verdween zonder dat daar iets voor in de plaats kwam. “De grootste inspanning die de meeste mensen in dit land jaarlijks willen leveren, is het boeken van een geheel verzorgde vakantie zodat

ze zonder zorgen op hun luie reet aan het strand kunnen liggen”, is de slagzin uit een bekende conference van hem uit 2003.

De cultuurkritiek van een komiek, is de ondertitel van *Freek*. Hartmans laat zien hoe de progressieve geest van De Jonge in de loop der jaren doordrongen raakte van conservatieve ideeën over zingeving en engagement. Hij is daarin niet de enige. Zoals De Jonge in de jaren zeventig het linkse verzet belichaamde, kan hij vandaag gelden als het typevoorbeeld van een hele generatie ontvlechterde intellectuelen. Ontdaan zijn ze allemaal over wat er zich in de laatste decennia van de vorige eeuw heeft afgespeeld, en verbijsterd kijken ze naar de leegte die zij hebben geschapen. Ook daarin liep De Jonge voorop. “Nu denk ik: laten we dankbaar zijn dat conservatieve mensen in de jaren zestig en zeventig nog zo standvastig aan hun ‘rechtse’ ideeën zijn blijven vasthouden. Als wij waren doorgeslagen met die links-radicalen mikmak, als de wereldverbeteraars het voor het zeggen hadden gekregen... dan had 't er erg uitgezien, hoor. Echt. Dan gingen we d'r allemaal aan”, zei hij al in 1991.

Wie zich zonder twijfel ook tot deze groep van teleurgestelde progressieven rekent, is Rob Hartmans. In *Freek* lijkt hij zich vaak te vereenzelvigen met het gedachtegoed van De Jonge. Het is daarom niet enkel een uitbreider maar ook persoonlijker portret dan de essays uit *Grondsop en verwarring*. De keerzijde daarvan is dat alle kritiek op wat ook als het cultuurpessimistische geëmmer van een ouwelijke cabaretier kan worden gezien, geheel ontbreekt. Het oeuvre van Freek de Jonge is evenwel rijk genoeg om dat niet tot een groot gemis te laten uitgroeien.

PETER CASTEELS

ROB HARTMANS, *Grondsop en verwarring. Intellectuelen en hun illusies*, Aspekt, Soesterberg, 2013, 342 p.

ROB HARTMANS, *Freek. De cultuurkritiek van een komiek*, Ambo/Anthos, Amsterdam, 2014, 215 p.